

Książka ponadto jest wartościowym przykładem humanistycznego i jakościowego zarazem paradygmatu badań pedagogicznych. Podejmowane problemy badane są z głębokim znawstwem, rozwiązywane kompetentnie, z przyjęciem perspektywy pedagogicznej, wyrażającej się najczęściej w zagadnieniach antropologicznych, ujmowanych z perspektywy Polskiej (Lubelskiej) Szkoły Filozofii Klasycznej.

Rola „drugich skrzypiec” we współczesnej kulturze, jaka – ze względów ideologicznych – przypadła klasycznej filozofii realistycznej – w najogólniejszym i wysoce uproszczonym ujęciu – jawi się po lekturze książki Marii M. Boużyk jako przyczyna upadku stanu ducha, moralności, wolności, godności i innych atrybutów człowieka wolnego i odpowiedzialnego. Filozofia realistyczna szkoły lubelskiej jawi się także jako ta, która daje istotne uzasadnienie mechanizmów tego zjawiska.

*Janina Kostkiewicz\**

**Zbigniew Marek, *Religia – pomoc czy zagrożenie dla edukacji?*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, ss. 248**

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/PCh.2014.033>

Książka *Religia – pomoc czy zagrożenie dla edukacji?* jest kolejną publikacją prof. Zbigniewa Marka, w której prowadzi on naukowe rozważania na temat pedagogiki religii. Swoją refleksję próbuje ukierunkować na religię i wychowanie po to, aby odpowiedzieć na pytanie, czy we współczesnym świecie religia jest pomocna w edukacji, czy też, jak niektórzy sądzą, staje się dla niej zagrożeniem. Nie ulega wątpliwości, że czasy, w których przyszło nam żyć, charakteryzują się powierzchownością ludzkiej egzystencji. Coraz bardziej zauważa się relatywizm etyczny, który ma wpływ również na edukację i religijność człowieka oraz jego odniesienia do Boga. Warto zauważyć, że wspomniana powierzchowność dotyka nie tylko osoby wierzące, ale również te, które uważają się za ateistów czy agnostyków. Z prezentowanej refleksji wynika, że powierzchowność, będąca kontrastem dla życia duchowego i odniesienia religijnego, dotyczy niemal wszystkich, zatem ma

---

\* Prof. dr hab. Janina Kostkiewicz jest kierownikiem Zakładu Pedagogiki Szkoły Wyższej i Polskiej Myśli Pedagogicznej w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Jagiellońskiego.

ona swoje odzwierciedlenie również w wychowaniu. Podjęcie tematu wychowania religijnego pozwala na refleksję nad różnorodnymi przestrzeniami życiowymi współczesnych ludzi, nie tylko młodzieży, ale również dorosłych, którzy mogą kontynuować swoją edukację religijną przez całe życie.

Aby profesjonalnie odpowiedzieć na postawione w tytule pytanie, autor zagłębił się głównie w dwie dziedziny, teologię i pedagogikę. Odnosi się także w swoich rozważaniach do katechetyki, mającej głęboki związek z tematyką książki. Dzięki tym naukom prof. Z. Marek próbuje w sposób bardzo przystępny wyjaśnić naturę człowieka i w konsekwencji ukazać sens jego życia. Wskazanie na te zagadnienia jako kluczowe dla kwestii roli religii w edukacji ma głębokie uzasadnienie, w dzisiejszym świecie doświadczają bowiem trudności w odpowiedzi na podstawowe pytania egzystencjalne. Wprowadzenie religii do procesu wychowawczego pozwala młodemu człowiekowi na szersze i bardziej bogate spojrzenie na codzienną rzeczywistość. Powiązanie istoty ludzkiej z transcendencją ukazuje inne wymiary ludzkiego życia i chroni przed relatywizmem. W przekonaniu autora młode pokolenie wymaga solidnego wychowania, opartego na wartościach absolutnych, trwałych i niezmiennych.

Książka została podzielona na pięć rozdziałów, które wprowadzają czytelnika w zagadnienia religii, religijności, wychowania, edukacji oraz wskazują na interdyscyplinarność nauk teologiczno-humanistycznych. W pierwszym rozdziale, zatytułowanym *Transcendencja i człowiek* (s. 15–47), została podjęta refleksja nad człowiekiem, który na różne sposoby wyraża pragnienie przekroczenia własnej ograniczoności. Dlatego refleksja ta pozwala na zagłębienie się w relacje pomiędzy religią a funkcjonowaniem człowieka. Autor w ten sposób wskazuje na inspiracje do rozwoju, wynikające z natury człowieka, która pozwala na nawiązanie wolnej relacji z rzeczywistością oraz jej pierwszą podstawą, to jest Bogiem. Aby szerzej wniknąć w analizowaną problematykę, odnosi się do przemyśleń wielu autorytetów w tematyce religijnej, filozoficznej i teologicznej. Zwraca uwagę na duchowość oraz na możliwości rozpatrywania jej w wymiarze psychologicznym, socjologicznym, kulturowym, religijnym i pedagogicznym. W tej optyce został też przedstawiony człowiek jako osoba. Współcześnie problematyka osoby jest mocno podkreślana. Wyjaśnienie pojęcia „osoba” ma swoje odniesienie do historii myśli filozoficznej, jak również do współczesnych teorii, a szczególnie do nurtu personalistycznego. Pojęcie to jest rozpatrywane na tle kategorii przedmiotowości–podmiotowości oraz w kontekście pedagogicznym, w relacji wychowawca–wychowanek. Na tym fundamencie ukazane zostały też religia i religijność. Autor książki podkreśla, że współczesne społeczeństwa

stopniowo zmieniają nastawienie do religii, a nawet więcej, wielu historyków kultury twierdzi, że coraz częściej pojawiają się przesłanki potwierdzające nieodłączność religii od życia ludzkiego (s. 34). Autor dokonał też analizy religii chrześcijańskiej. Zaznaczył, że w kulturze zachodnioeuropejskiej najczęściej pod pojęciem „religii” rozumie się chrześcijaństwo i wiarę w Trójjedynego Boga.

Drugi rozdział (s. 49–65) wprowadza czytelnika w refleksję pedagogiczną. Z. Marek wskazuje, że czerpie ona z poznania naturalnego i religijnego. Jest zatem powiązana z osiągnięciami badań naukowych, odwołujących się do naturalnych metod poznania, ale bierze również pod uwagę drugi sposób ludzkiego poznania – na drodze wiary (s. 50). Wspomniane dwa sposoby poznania oddzielają pedagogikę od katechetyki. Na temat relacji między tymi dziedzinami naukowymi roztacza się dyskusja, której efektem jest nowa dyscyplina, nazywana „pedagogiką religii”. Wspomniana dyscyplina próbuje pogodzić wyniki szeregu badań, prowadzonych na bazie poznania naturalnego i religijnego. W przedstawianym studium nie mogło zabraknąć szczegółowej refleksji na temat pedagogiki religii jako dyscypliny nauki, skupiającej się na szeroko widzianym przedmiocie studiów, który, według autora, nie powinien być zawężany nawet przez wymogi nauczania religii czy podejście eklezjocentryczne.

Trzeci rozdział (s. 67–97) to kolejny krok na drodze rozumienia edukacji, która otwiera się na Transcendencję. Autor opisuje w nim rolę, jaką w procesie edukacji spełnia religia, gdyż właśnie ona jest w stanie dać człowiekowi motywację do działania. Zastanawiając się nad współczesnym definiowaniem „edukacji”, autor słusznie zwrócił uwagę najpierw na źródło edukacji religijnej, jakim jest Biblia. Tłumaczył zasady korzystania z niej w edukacji i stwierdził, że jest to Księga będąca „pedagogiem”, prezentuje bowiem szereg „wskazań pedagogicznych i dydaktycznych, które docierają do osób w postaci przekazu oraz przykładów, które warto naśladować” (s. 73). Aby szerzej poznać edukację, autor książki poddał refleksji antropologiczne podstawy edukacji religijnej, mającej jednak swoją ograniczoność i przygodność. W tym momencie konieczne było również odniesienie się do „doświadczenia” poznawanej rzeczywistości, które można wyrażać w sposób intelektualny czy afektywno-emocjonalny. Omawianie doświadczeń pozwoliło autorowi pójść jeszcze o krok dalej, tj. wskazać na godność osoby, która wyraża się w jej absolutności, całkowitości, wolności, duchowości i rozumności. Z pewnością najwyższą racją godności człowieka będzie jego pochodzenie od Boga Stwórcy i otrzymany od Niego dar wyzwolenia od śmierci. Dociekania prof. Z. Marka są poszerzane również o teologiczne

podstawy edukacji, mające na celu ukazywanie i rozbudzanie poprawnych procesów kształtowania obrazu Boga.

Rozdział czwarty (s. 99–153) jest głosem w dyskusji na temat miejsca religii w edukacji. W dyskusji tej można zauważyć dość zróżnicowane przekonania, wynikające głównie z prezentowanych światopoglądów. Stanowisko autora opiera się w sposób szczególny na *Raporcie dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem Jacques'a Delorsa*. Dokument ten rozważa edukację w kontekście światowym, dlatego dość ogólnie traktuje na temat miejsca religii w edukacji, podkreśla jednak konieczność kształcenia przez całe życie, zwracając przy tym uwagę na cztery podstawowe filary w procesie edukacyjnym: „uczyć się, aby wiedzieć, tzn. aby zdobyć narzędzia rozumienia; uczyć się, aby działać, aby móc oddziaływać na swoje środowisko; uczyć się, aby żyć wspólnie, aby uczestniczyć i współpracować z innymi na wszystkich płaszczyznach działalności ludzkiej; uczyć się, aby być; dążenie, które jest pokrewne trzem poprzednim” (s. 99). To wieloaspektowe działanie winno zatem sprzyjać wielostronnemu rozwojowi wewnętrznemu i zewnętrznemu człowieka. Szczególnie istotna wydaje się umiejętność samodzielnego i odpowiedzialnego wpływania na własne decyzje, mająca odzwierciedlenie w postawach i zachowaniu moralnym. Autor nie zatrzymał się jedynie na analizie raportu na temat edukacji, ale na podstawie zawartych w nim wytycznych ukazał rolę religii w praktyce edukacyjnej. Praktyka ta domaga się merytorycznego dialogu na temat współzależności wynikających z zadań i celów człowieka, a nie tylko podkreślania w edukacji szkolnej wychowania laickiego, często charakteryzującego się wręcz negatywnym nastawieniem do religii. O konieczności uwzględnienia zagadnień religijnych w edukacji świadczą badania, przeprowadzone na młodzieży licealnej, dotyczące zainteresowania problematyką religijną, przekonań religijnych, modlitwy, doświadczeń religijnych, kultu.

W piątym, ostatnim rozdziale (s. 155–173) autor zamieścił omówienie związków religii i wychowania. Syntetycznie przedstawił wychowanie religijne, w które włącza się Kościół poprzez promowanie humanistycznej formacji człowieka. W tym miejscu wspominał o katechezie i szkolnym nauczaniu religii, które są jednak inaczej postrzegane niż wychowanie. Interesującym przedsięwzięciem było pokazanie punktów stycznych między wychowaniem i wychowaniem religijnym. W tym celu wytłumaczył wiele pojęć stosowanych w edukacji religijnej, na przykład „pedagogika wiary”, „edukacja religijna”, „wychowanie w wierze”. Wszystkie te zabiegi mają na celu udzielanie pomocy człowiekowi, aby umiał odpowiadać na wezwania

Boże oraz potrafił żyć z Nim we wspólnocie, w wierze i posłuszeństwie. Autor książki, będąc jezuitą, na koniec omówił wychowanie religijne na przykładzie pedagogii ignacjańskiej, która ma swoje źródło w dynamice i ćwiczeniach duchowych proponowanych przez Ignacego Loyolę. Ważne jest stwierdzenie, że istotną rolę w pedagogii tej spełniają doświadczenia człowieka, dzięki którym stawia się pytania prowokujące do myślenia, a więc kształtuje się inteligencję oraz wyobraźnię i uczucia. Dlatego ważne są cztery elementy pedagogii ignacjańskiej: doświadczenie, refleksja, działanie i ocena.

Reasumując, można powiedzieć, że omawiana publikacja ks. prof. Z. Marka: *Religia pomoc czy zagrożenie dla edukacji?*, pozwala na dostrzeżenie istoty religii w procesie edukacyjnym oraz wskazuje punkty styeczne łączące edukację i religię. Lektura tej książki poszerza perspektywy osobistego patrzenia na świat. Daje możliwości lepszego odniesienia się do religii i jej roli w edukacji. Książka wpisuje się znakomicie we współczesne postrzeganie świata i edukacji nowych pokoleń, które może nie zawsze wnikać w teologiczną i pedagogiczną głębię edukacji religijnej, ale z pewnością mogą z niej korzystać, ukierunkowując swoje myśli na to, co tak naprawdę nadaje sens życiu. Pozycja ta pojawia się we właściwym czasie i stanowi istotny wkład w myśl społeczną w okresie szybkich przemian kulturowych i religijnych. Jej treści posiadają bardzo czytelny przekaz istotnych problemów, ujawniających się obecnie w społeczeństwie laickim i Kościele. Książka ta z pewnością zainteresuje nauczycieli akademickich oraz studentów katechetyki, teologii, a przede wszystkim pedagogów i nauczycieli religii.

*Mirosław Stanisław Wierzbicki\**

**Marek Jeziorański, *Bł. Jana Pawła II koncepcja wychowania małżonków*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, ss. 291**

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/PCh.2014.034>

Niebawem minie dziesięć lat od śmierci Jana Pawła II, a jego nauczanie jest cały czas na nowo zgłębiane. Wybór recenzowanej książki jest więc

---

\* Ks. dr Mirosław Stanisław Wierzbicki SDB pracuje w Wydziale Nauk o Wychowaniu Papieskiego Uniwersytetu Salezjańskiego w Rzymie w Instytucie Katechetyki na stanowisku adiunkta w katedrze Pedagogiki Religii.